

N. Tsibulyak. Modeling the Development of Observation at Future Educators of Preschool Educational Establishment.

In the article there have been made the analysis of the notion «observation» as a professionally important quality of future educators of preschool educational establishments has been deepened; components (motivational-purpose, cognitive, operational), criteria (inducements and purposes of manifestation the observation, sophistication of cognitive process, formation of action methods) of the development of research quality have been defined; favorable conditions of its development have been defined (orientation of the content of disciplines and industrial practices on the development of observation; using for it different methods and forms of organization of the teaching process; forming at future educators professional motives and professional and value orientations, adequate and deep idea about the essence of observation and also development of adequate self-estimation of observation as a professionally important quality, ability to reflection and empathy). The model of the development of observation of future educators of preschool educational establishments has been grounded.

Keywords: *observation, professionally important qualities, psychological and pedagogical conditions, educator of preschool educational establishment.*

УДК 373.21

Л. М. Бойко

**ПСИХОДІАГНОСТИКА УЯВЛЕНЬ ПРО СВІТ У
ДОШКІЛЬНИКІВ**

Стаття присвячена аналізу особливостей психодіагностики уявлень про світ у дітей дошкільного віку. Розглянуто авторські проєктивні методи з дослідження проблеми. Досліджено когнітивні уявлення про світ в дошкільному віці.

Ключові слова: *уявлення про світ, проєктивні методи, критерії розвитку, дошкільники.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день очікування всього цивілізованого суспільства пов'язані з формуванням життєздатної, гнучкої, свідомої, творчої людини. Досягнення цієї мети слід починати із дошкільного дитинства, оскільки саме в цей віковий період формуються

уявлення про світ, закладається фундамент оптимістичного світобачення, засвоюються моральні правила і норми поведінки. Суспільний запит та потреби практичної психології актуалізують необхідність пізнання психологічних особливостей становлення уявлень про світ у дітей дошкільного віку. Адже в сучасному глобалізованому соціумі уявлення про світ у дошкільників динамічно трансформуються під впливом потоку нової інформації, реклами, застосування комп'ютерних технологій в телебаченні, поширення ігрових приставок, мобільних телефонів, електронних іграшок, планшетів, комп'ютерів. У стрімкому потоці отриманої інформації дошкільники не завжди здатні самотійно розібратися. Односторонні, неповні знання та уявлення про світ впливають на світоглядні позиції дітей, ускладнюються в процесі дорослішання, позначаються на формуванні стилю життя, закріпленні стійких стереотипів поведінки, прийнятті рішень у ситуації вибору в дорослому житті. Тому у сучасній психологічній науці актуальним постає питання дослідження уявлень про світ у дошкільників, з метою визначення їх відхилень та вчасної подальшої психокорекції. Отже, ця стаття присвячена опису психодіагностичних методів дослідження уявлень про світ у дошкільному віці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження, присвячені аналізу проблеми відображення дійсності у свідомості дитини, представлені у працях О.Л. Кононко [Кононко, 2008,], В.У. Кузьменко [Кузьменко, 2006], М.І. Лісіної [Лисина, 1983], Т.В. Мишакової [Мишакова, 2010]. Практичні аспекти проблематики уявлень про світ представлено у роботах Ю.А. Аксьонової [Аксенова, 2000], І.М. Бушай [Бушай, 2007], Л.В. Лупійко [Лупійко, 2014], М.В. Осоріної [Осорина, 2007] та ін. Невирішеним залишається питання визначення критеріїв становлення та розвитку уявлень про світ у дошкільному віці та їх вплив на особистість у подальшому житті.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в аналізі особливостей психодіагностики уявлень про світ у дітей дошкільного віку. В розробці необхідного психологічного інструментарію вивчення уявлень про світ у дошкільників. Нами досліджувались когнітивні уявлення про світ у дітей 3 – 6 років (ДНЗ № 50 м. Києва, ДНЗ № 23 м. Ніжина, ДНЗ с. Южне, Чернігівської обл.). Вважаємо, що науковий погляд на проблему діагностики становлення уявлень про світ у дітей дошкільного віку буде корисним психологам, вихователям, соціальним працівникам, які професійно займаються проблемами виховання дошкільників.

Виклад основного матеріалу. Важливою передумовою практичного вивчення особливостей розвитку уявлень про світ у дошкільному віці є підбір психодіагностичних методів, на основі яких здійснюється безпосередній вибір методик діагностики та аналіз отриманих результатів. Підбір психологічного інструментарію обумовлений як специфікою самої теми, так і особливістю віку досліджуваних дітей. З одного боку методики вивчення уявлень про світ у вітчизняній психологічній науці знаходяться на стадіях розробки та апробації, це один із перспективних напрямків практичної психології; з іншого – діти дошкільного віку володіють рядом психологічних та поведінкових особливостей (відносно низький рівень свідомості і самосвідомості), які необхідно враховувати для того, щоб отримати достовірні результати в процесі їх емпіричного дослідження.

Уявлення про світ як будь-якої людини, так і маленької дитини, доступні для зовнішнього сприймання лише за умови, коли вони якимось чином втілені, матеріалізовані, «опредмечені» – у вигляді розповіді, вчинку, малюнку та інше. Аналізуючи їх, з певним ступенем достовірності ми можемо реконструювати внутрішній зміст духовного життя іншої людини, зокрема вивчати особливості її уявлень про світ. Діти-дошкільники іще не здатні давати достовірну інформацію, відповідаючи на сталі шаблонні запитання. У ситуації штучного експерименту вони стають сковані і ведуть себе не природно. Коли завдання, яке задається дитині під час дослідження, занадто складне для неї, монотонне чи не цікаве, то вона швидко втрачає інтерес і не бажає більше співпрацювати. Тому для роботи з дошкільниками слід використовувати такі методики, які є цікавими для них, відповідають провідній діяльності даного віку, не перевантажують їх, проводяться у звичних для них умовах, нагадують гру і в той же час дають найбільш достовірну і повну інформацію щодо їх уявлень про світ. Такими на нашу думку є проєктивні методики, зокрема у своєму дослідженні ми використали «сучасну перспективну методологію вивчення психічних образів дитини – арт-психологію (арт-терапію) ...», яка «... полягає у застосуванні різноманітних методів мистецтва та творчої діяльності для досягнення поставленої терапевтичної мети» [Бушай, 2007, с. 106]. Методика арт-терапії базується на переконанні, що внутрішнє «Я» людини відображається у зорових образах кожного разу, коли вона малює, пише картину або ліпить скульптуру [Рудестам, 2000]. Перевага цього підходу, як і всіх проєктивних

методик, полягає у зменшенні впливу захисних механізмів психіки на результат дослідження.

У вітчизняній психологічній науці майже відсутній психологічний інструментарій щодо даної тематики. Тому для дослідження уявлень про світ у дошкільному віці ми розробили власний комплекс методик. Нами розроблено та впроваджено авторську проєктивну методику «Світ в якому ти живеш», проєктивну техніку колаж «Мій довколишній світ», та модифіковано тест «Світу тест». Коротко зупинимось на їх характеристичі.

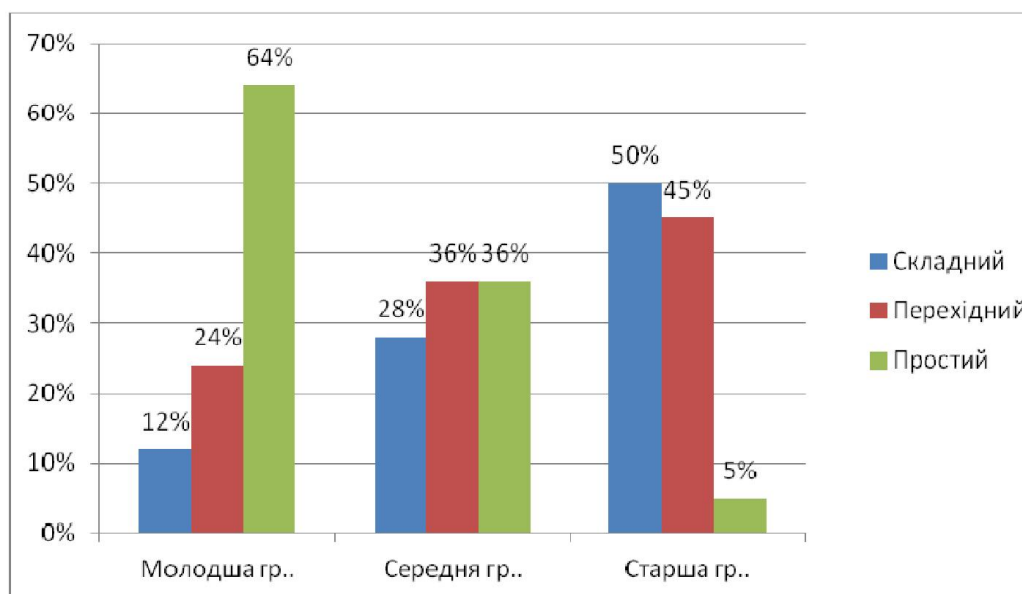
Методика «Світ в якому ти живеш» полягає у створенні дитиною малюнка на задану тему. Досягненням малюнкових тестів є їх природність, близькість до звичайних видів людської діяльності. О.Л. Венгер говорить: «Найбільш близьке це заняття дітям ... Дитині легко зрозуміти тестову інструкцію, для виконання методик не потрібний високий рівень розвитку мови. Разом з тим, малюнок – зручний привід для того, щоб невимушено зав'язати клінічну бесіду» [Венгер, 2003, с. 5]. Якісний опис методики інтерпретації дитячих малюнків представлений у книзі Д. ДіЛео «Children's Drawings as Diagnostic Aids» [Dileo, 1973]. Вчений пише, що малюнки кожної дитини можуть дуже багато розповісти про внутрішню суть її уявлень про життя. Розроблений нами метод тематичного малюнку «Світ в якому ти живеш», ефективний для роботи з дошкільниками, оскільки ситуація малювання доступна, знайома і достатньо комфортна для них. За допомогою даної методики визначалися повнота уявлень про світ у дошкільному віці та рівні когнітивної складності уявлень про світ – складний, перехідний, простий.

Повнота уявлень про світ визначається кількістю представлених предметів на малюнку, тобто чим більше деталей зображено на малюнку, тим повніші уявлення дитини про світ. Повнота характеризується когнітивною складністю. Когнітивна складність світосприймання дошкільників зумовлена якістю їх навчання і виховання у сім'ї та дитячому садочку, а також наявними умовами розширення кругозору, зокрема, можливістю додаткового відвідування різноманітних секцій, гуртків за інтересами тощо. Розвиток світогляду дітей також залежить від їх особистісних рис – відкритості, допитливості, уважності, спостережливості, активності, комунікабельності, товариськості та ін., що позначається на загальній ерудованості.

У результаті проведеної методики «Світ в якому ти живеш» ми

отримали наступні дані: 1) у молодшій групі переважає простий рівень когнітивної складності, із 42 досліджуваних 13 хлопчиків і 14 дівчаток у своїх малюнках зобразили не більше 3 елементів, перехідний рівень у 6 хлопців і 4 дівчат, складний – лише у 3 хлопців і 2 дівчат; 2) у середній групі домінуючими є два рівні когнітивної складності – простий (у 15 дітей) та перехідний (також у 15 дітей). Простий рівень когнітивної складності у 10 хлопців і 5 дівчат, перехідний – у 4 хлопців і 11 дівчат, складний – у 7 хлопців і 5 дівчат; 3) у старшій групі переважає складний рівень когнітивної складності, він присутній у половині досліджуваних, у 21 дитини. Простий рівень у 1 хлопця і 1 дівчини, перехідний – у 10 хлопців і 9 дівчат, складний – 10 хлопців і 11 дівчат. Узагальнені результати розподілу рівнів когнітивної складності уявлень про світ у дошкільників представлені у процентному співвідношенні на діаграмі 1.

**Розподіл рівнів когнітивної складності
уявлень про світ у дошкільників
Діаграма № 1.**

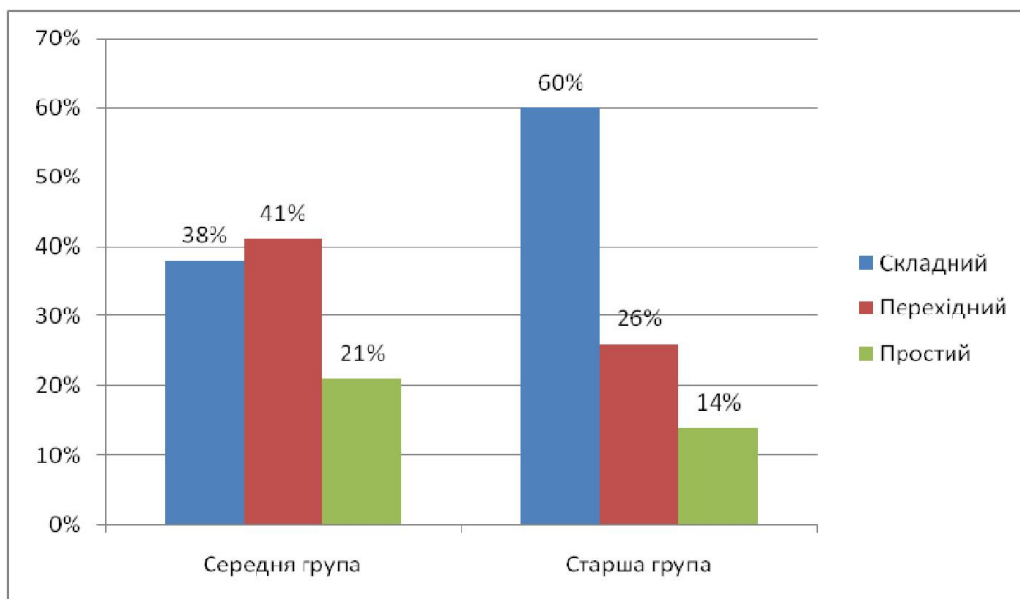
Як показано на діаграмі, найбільший відсоток досліджуваних у молодшій групі мають простий рівень когнітивної складності, поступово показники когнітивної складності уявлень про світ дошкільників зростають, і уже в старшій групі у досліджуваних переважає складний рівень, тобто показники когнітивної складності, а від так і повнота уявлень про світ зростають відповідно до групи, у якій перебуває дитина. Таким чином робимо висновок, що розширення світогляду зумовлено життєвим досвідом дитини та якістю навчально-виховної діяльності.

Проективна *техніка колаж «Мій довколишній світ»*, стала наступним атр-терапевтичним методом нашого дослідження. Дана техніка полягає в наклеюванні на основу матеріалів, які відрізняються від неї по кольору і формі. Для створення колажу задається тема відповідно меті дослідження. Дітям пропонується створити образ за допомогою вирізаних із журналів, листівок, дитячих книжечок різноманітних картинок. В. Оклендер характеризує колаж як захопливий засіб самовираження дітей будь-якого віку, як вправу сенсорного характеру, як розвагу, як здатність виразити свою думку про себе, як засіб емоційного вираження [Oaklander, 1978]. Техніка колажу є дуже інформативною, в її створенні і аналізі знаходять відображення як свідомі установки дитини, так і неусвідомлені переживання, потреби, уявлення, прагнення, почуття та цінності.

За допомогою кількісного аналізу ми визначали когнітивну складність уявлень про світ у дошкільному віці. У дослідженні взяли участь дошкільники середньої та старшої груп. В результаті проведеного статистичного аналізу встановлені такі рівні когнітивної складності світосприймання дошкільників: 1) від 1 до 3-х елементів зображення – когнітивно-прості уявлення про світ; 2) від 4 до 6 – когнітивно-перехідні уявлення про світ; від 7 і більше – когнітивно-складні уявлення про світ.

В результаті проведеної техніки «Мій довколишній світ» ми отримали наступні дані: 1) у середній групі переважає перехідний рівень уявлень про світ, він у 8 хлопців та 9 дівчат, складний рівень уявлень про світ у 9 хлопців і 7 дівчат, простий – у 4 хлопців і 5 дівчат; 2) у старшій групі простий рівень когнітивної складності уявлень про світ у 4 хлопців та 2 дівчат, перехідний – рівень у 4 хлопців і 7 дівчат, складний – у 13 хлопців і 12 дівчат. Узагальнені результати розподілу рівнів когнітивної складності уявлень про світ у дошкільному віці представлені у вигляді діаграми 2.

**Розподіл рівнів когнітивної складності
уявлень про світ у дошкільників
Діаграма № 2**

Як показано на діаграмі, у дошкільників середньої групи переважає перехідний рівень уявлень про світ, а у старшій групі – складний рівень, тобто показники уявлень про світ дошкільників зростають відповідно до групи, у якій перебуває дитина. Отримані дані співпадають із результатами методики «Світ в якому ти живеш», це дозволяє говорити про надійність проведених методик та достовірність отриманих даних.

Модифікований нами «Світу тест» призначений для дослідження того, як дитина розуміє, сприймає, уявляє, пояснює навколишній світ. «Світу тест» ідеально підходить для досліджуваних даної вікової категорії, оскільки в основі тесту лежить робота з іграшковими фігурками, то діти, сприймають виконання тесту як захопливу гру і тому безвідмовно виконують завдання, крім того він дає можливість досліднику наочно у тривимірному просторі побачити, як дитина уявляє та будує навколишній світ.

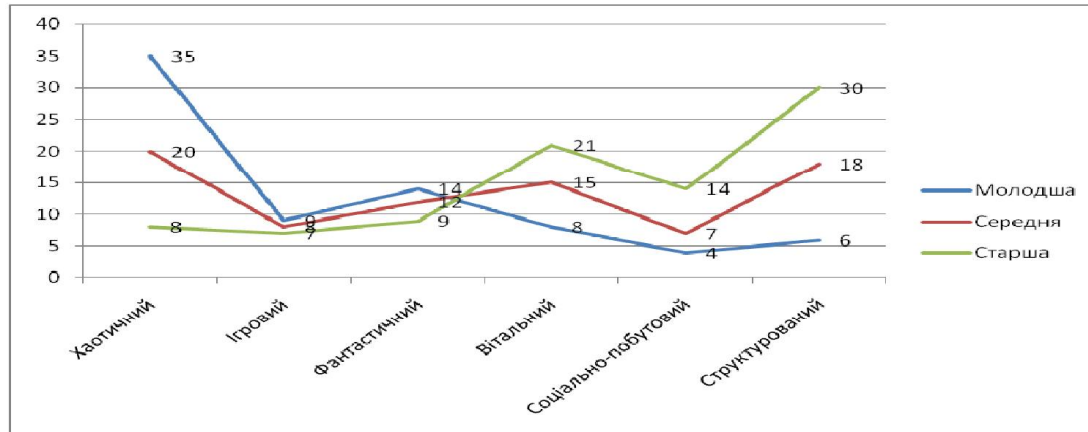
Вперше даний тест був описаний Рут Боуер у книзі «The Lowenfeld World Technique» (Тест світу Ловенфельд) [Bowyer, 1970]. Модифікований нами

«Світу тест», на відміну від стандартного тесту, складається із меншої кількості стимульного матеріалу, із 30 яскравих пластмасових моделей-предметів, розділених в однаковій кількості на 10 категорій (люди, рослини, свійські тварини, дикі тварини, нежива природа, предмети побуту, меблі, їжа, транспорт, фантастичні герої). У результаті дослідження ми визначили основні підходи до конструювання «світу» дошкільниками: хаотичний, ігровий, фантастичний, вітальний, соціально-побутовий та структурований. Перші два підходи, хаотичний та ігровий, відповідають простому рівню когнітивної складності уявлень про світ, фантастичний та вітальний підходи – середньому рівню, соціально-побутовий та структурований – складному.

Як показали результати дослідження, у молодшій групі домінуючим є хаотичний підхід до конструювання світу, найнижчий показник у соціально-побутового та структурованого підходу. Тобто особливістю побудови світу дітьми молодшої групи є те, що вони у хаотичному порядку, без будь-якої структури чи логічної послідовності беруть запропоновані дослідником предмети і переставляють їх з одного місця в інше. Лише невелика частина дошкільників відображає у своєму світі природу, побут, соціальні відносини та має структурований підхід. У середній групі домінуючими є два протилежні підходи – хаотичний та структурований, у них, майже, однаковий кількісний показник. У старшій – домінуючим є структурований підхід до конструювання світу, а найнижчий показник у хаотичного підходу. Тобто переважна більшість старших дошкільників, виконуючи завдання тесту, уже цілеспрямовано обирають потрібні їм предмети і, дотримуючись певної логічної структури, будують аналог навколишнього світу. У своїх роботах вони відображають навколишнє середовище (квіти, дерева, траву), своє житло і побут (будинок, меблі, посуд, їжу), двір і господарські будівлі з домашніми тваринами, обирають людей і відтворюють відносини між ними. Узагальнені результати розподілу панівних підходів до конструювання світу у дошкільному віці представлені у вигляді графіка 1.

Розподіл панівних підходів до конструювання світу дошкільників

Графік 1

Як ми можемо бачити на графіку, чим старші діти, тим ефективніший у них підхід до конструювання світу. У молодшій групі він хаотичний. Діти даного віку іще не усвідомлюють взаємозв'язок між існуючими у світі закономірностями і зв'язками, а тому просто переставляють запропоновані моделі предметів. У дошкільників середньої групи відбувається перехід від хаотичного до структурованого конструювання світу. У старшій групі діти мають структурований підхід, вони уже можуть наочно побудувати оточуючий світ, відтворюючи при цьому найбільш об'єктивні закономірності світобудови.

Основними методами психодіагностики уявлень про світ у дошкільному віці стали проєктивні методи, але для більш достовірних результатів «проєктивні матеріали» необхідно обов'язково співвідносити з результатами, отриманими в інших дослідженнях, інформацією про життєвий шлях досліджуваного та ін. [Бурлачук, 2000]. Враховуючи це, у своєму дослідженні ми також використали ряд додаткових методів і методик, з якими порівнювали та співставляли отримані результати – це спостереження, бесіда, експертне оцінювання та тестування.

Висновки. В результаті розробки та впровадження у практику авторських проєктивних методів «Світ в якому ти живеш», «Мій довколишній світ» та модифікації тесту «Світу тест» ми змогли дослідити когнітивні уявлення про світ в дошкільному віці. З'ясувати основні підходи до конструювання світу дитиною. Перспективним залишається дослідження емоційних уявлень про світ у дошкільному віці, а також пошук нових підходів до структурування знань як засобу цілісного розуміння та пізнання світу.

Д ж е р е л а:

Аксенова Ю.А. Символы мироустройства в сознании детей. – Екатеринбург : Деловая книга, 2000.

Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь-справочник по психодиагностике. – Санкт-Петербург : Издательство «Питер», 2000.

Бушай І.М. Психологічні особливості розвитку образу світу школярів: Монографія. – Чернігів : 2007.

Венгер А.Л. Психологические рисуночные тесты: Иллюстрированное руководство. – Москва : Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003.

Кононко О.Л. Плекаймо у дітей життєдайне самоствавлення // Дошкільне виховання, 2008. – № 1.

Кузьменко В.У. Психолого-педагогічні основи розвитку індивідуальності дитини від 3 до 7 років. / Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психол. наук. НПУ імені М.П. Драгоманова. – Спеціальність: 19.00.07 педагогічна та вікова психологія. – Київ, 2006.

Лисина М.И., Сильвестру А.И. Психология самопознания у дошкольников. – Кишенев: Штипица. – 1983.

Лупійко Л.В. Психологічні особливості розвитку екологічних уявлень старших дошкільників (на матеріалі народних природознавчих традицій) / Дис.. канд. психол. наук : 19.00.07; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – Київ, 2014.

Мишакова Т.В. Особливості формування цілісного світогляду в молодших школярів // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2010.

Обухова Л.Ф. Детская психология: теория, факты, проблемы. – Москва : Тривола, 1995.

Осорина М.В. Секретный мир детей в пространстве мира взрослых. – Санкт-Петербург : Питер, 2007.

Рудестам К. Групповая психотерапия. – Санкт-Петербург : Питер, 2000.

Bowyer Ruth. The Lowenfeld world technique: studies in personality // Oxford, New York, Pergamon Press, 1970 xiv

DiLeo Joseph. Children's Drawings as Diagnostic Aids // New York : Brunner/Mazel, 1973.

Oaklander Violet. Windows to our children : a Gestalt therapy approach to children and adolescents. – Moab, Utah : Real People Press, 1978.

L. Boyko. Psychodiagnostics of Worldview in Preschool Children.

The article deals with the peculiarities of preschool children's view of the world. The author's projective research methods as well as the cognitive of preschool children's view of the world development are described and analyzed.

Keywords: *view of the world, preschool children, projective methods, criteria of development.*